

DIÓSI ÁGNES

Értelmiségi roma nők – IV.

Az újságíró: Lakatos Elza

– Autentikus környezetből származom: oláh cigány vagyok. Egy kis faluban nőttem fel Békés megyében, Gádoroson. Négy testvérem van, én vagyok a legkisebb a sorban. Rokonaim a mai napig őrzik a hagyományokat: bricsesz-nadrágban, csizmában járnak, kalappal a fejükön. Az asszonyok viselete rózsás szoknya, festőkötő, fejkendő.

Már gyermekkoromban arra tanítottak, hogy mi mások vagyunk; viszont, ahol felnőttem, ott nem laktak magyar cigányok, a beásokról nem is tudtam hosszú ideig, hogy léteznek. Belém nevelték a nagyon kemény előítéletet, hogy a magyar cigányok csak rosszak lehetnek, és hogy velük nem szabad szóba állnom.

Apám – hivatalosan nem is tudom, hogy mondták ezt – magángazda volt. Tulajdonképpen lókereskedő. Nagyon sok lovunk, tehenünk volt, édesanyám pedig gyárban dolgozott. Édesanyám volt az, aki eltartotta a családot, édesapám a jövedelmét mindig visszaforgatta az üzletbe. Nagyon szegény körülmények között nőttem föl. Fürdőszobát nem ismertünk, a lakásunktól ötven méterre volt az utcában egy kút. Két földes szoba, nagy előszoba, nagy udvar, a falubeli romákhoz viszonyítva módos cigányoknak számítottunk. Emlékszem, tehénganéval mázoltuk a földet. Az egyik nővérem fejte a teheneket és adta le a tejet a tejszarnokban. Jómagam is jártam bengézni, az üresen maradt tarlóról szedtük fel a kukoricát. Édesapám elkényeztetett, én voltam a kedvence, viszont a házimunkából kivettem a részem... Faluban laktunk. Cigánytelepet először huszonnyolc éves koromban láttam.

Azt lehet mondani, hogy a legidősebb nővérem nevelt fel. De tizennégy éves korában elkerült az eperjesi zsákgyárba, segédmunkát végzett három műszakban. Édesanyám is ott dolgozott hosszú ideig, kiváló munkás volt, és vitte magával a legidősebb lányt. Gyerekkoromról az a keserves élmény maradt meg, hogy nagyon szerettem volna egy babát, de édesanyám nem tudta megvenni. Valahonnan kapott egy picike babát, aminek nem volt meg az egyik lába, az volt az egyetlen játékom. Ruhát az ócskapiacra vett anyukám, vagy pedig a nővéreim lehordott ruháiban jártam. Tizenhárom éves voltam, amikor a nővérem elment dolgozni, ő vette nekem az első új ruhát.

Óvodába nem jártam. Nem vettek föl minket. Az általános iskola első osztályában az utolsó padban helyezett el a tanítónő, csúfoltak az osztálytársaim, és nagyon erős kisebbségi érzés alakult ki bennem. Amikor

hazaértem, édesapám mindig tanult velem, ennek volt köszönhető, hogy jó tanuló lettem. Ha valamit nem tudtam, bizony elcsattant egy-két pofon. Amíg a többi gyerek játszott, addig én tanultam. Testvéreim kiségitőbe jártak. Nem voltak értelmi fogyatékosok, de valamennyiüknek beszédhibáik voltak. Ez a családi konfliktusoknak tulajdonítható, amiket én nem fogtam föl, mert még kicsi voltam. Ennek ellenére nálunk nagyon bensőséges volt a gyerekekhez való viszony. Erős volt a családi kötelék, az összetartozás, az, hogy testvérek vagyunk és segítenünk kell egymást. A mai napig érezhető, hogy milyen családban nőttem föl.

Mi otthon cigányul is, magyarul is beszéltünk. Emlékszem, a legidősebb nővérem három műszakban dolgozott, de moziba nem mehetett. Egyszer kifestette otthon a körmét és nagy probléma volt ebből: mert ő cigánylány, és ezt nem teheti. Azért némileg eltértünk a normáktól, mert tizenkét éves koromban rövid hajam volt, és megengedte az apukám. Meg hogy nadrágban járjak, mert még kicsi vagyok, de családon belül szóvá tették ezt: hogy nem való.

Ha visszamegyek Gádorosra, az érzem, hogy ugyanúgy élnek, mint mikor én gyermek voltam, én változtam meg. Igaz, már gyermekkoromban is éreztem, hogy kicsit más vagyok. Él olyan előítélet a romákban, hogy aki Pestre megy dolgozni, csak rossz lehet, mert úgy akar élni, hogy ne lássa senki. És hogy beképzelt. Igyekszem azt a benyomást kelteni, hogy ugyanolyan vagyok, mint mikor még ott éltem. Kosarat veszek a karomra, megyek én is a piacra ugyanúgy, mint a többi cigányasszony, megállok velük beszélgetni. Kontyba fésülöm a hajam, hosszú szoknya van rajtam, ugyanúgy viselkedem, mint a többi cigányasszony; szóba állnak velem, de érzem a távolságtartást.

Gyermekkoromban összetartóbbak voltak a romák, és az tartotta őket össze, hogy valamennyien szegények voltak. Ha én gyermekkoromban elmentem olyan ház elé, ahol romák laktak, természetes volt, hogy behívott a cigányasszony, letette a kotlát a földre, és ott a gyerekeivel közösen ettünk. És megkérdezték az utcán az asszonyok egymástól: van pénzed, van, amit egyenek a gyerekeid? Ha családi konfliktus volt otthon, vagy hozzánk jöttek és mi adtunk nekik helyet néhány napig vagy amíg szükség volt rá, vagy adott esetben mi mentünk hozzájuk, erre is volt számtalan példa. Az is általános volt, hogy ha a férfi jó üzletet kötött, zenészeket vitt a családjához, a gyerekeknek vett cukrot, csokit, és akkor hajnalban föl kellett kelni mulatozni. Mai napig élnek bennem a kapcsolatok azokkal, akikkel együtt nőttem föl.

Szépek voltak az ünnepek, különösen a karácsony. Édesapámék tízen voltak testvérek. Nagymamám a falu másik végén lakott. Karácsonykor édesapám felültetett minket a löcsös kocsira – volt gumis kocsink is –, és elmentük a nagymamához. Mind a tíz testvér ott volt, táncoltak, énekeltek. Mi gyermekek is mind ott voltunk. Csodálatosan főz a nagymamám. Asztalon nyújtotta ki a rétestésztát, főzött töltöttkáposztát – ez nagyon megmaradt bennem.

Már az iskolában látszott, hogy azért én más vagyok. A szüleim is azon voltak, hogy tanuljak. Az általános iskola osztályait tragédiaként éltem meg. Iszonyatos görcsök voltak bennem. Az osztályban hierarchia volt, nagy távolság a gazdagok és a szegények között. Az én barátnőim a szegénysorból

jöttek. Előfordult, hogy az igazgató fia megvert, és akkor a gyerekek azt mondták, hogy te nem szólhatsz ennek a fiúnak, mert te cigány vagy. Harmadik osztályos voltam, fényképeztek bennünket. A lányok körbeadták a fésűt, és én nem mertem elkérni, mert arra gondoltam, hogy én cigány vagyok, és nekem biztosan nem fogják odaadni. Ehhez képest hatodikos koromban kivívtam magamnak olyan tekintélyt, hogy a gyógyszerész lánya odajött hozzám: adjak neki az uzsonnából. Nagy élmény volt, mert éreztem, hogy most már elfogadtak. Egyedül voltam cigány az osztályban. Nagy segítséget jelentettek a tanárain.

Tizenhárom éves voltam, amikor édesapám tüdőrákban megbetegedett és mi gyerekek is megszenvedtük ezt. Tanárain tudták, hogy nyolc hónapig ágyban fekvő beteg volt, ha két napig nem mentem iskolába, nem írták be az igazolatlan hiányzást. Éreztem a szeretetet, és hogy az osztálytársaim befogadtak. Amikor meghalt, hagyományos oláh cigány temetés volt, igaz, pap nélkül, az önkormányzattól búcsúztatta valaki édesapámat. Eljöttek az osztálytársaim koszorúval. Verekedés tört ki, rendőrök is voltak, szégyelltem magam az osztálytársaim előtt. De biztos vagyok benne, hogy mondhatott nekik valamit a tanárunk, mert amikor néhány nap múlva iskolába mentem, senki nem szólt erről semmit, inkább még jobban tiszteltek.

Harminckilenc éves volt édesapám, amikor meghalt. A Korányi szanatóriumba került, de már nem tudtak rajta segíteni. Iszonyatos volt látni a szenvedését. Ő nagyon tekintélyes cigány ember volt. Elvégezte a nyolc osztályt, és a tanárai szerették volna, ha továbbtanul, de nem lehetett, mert sokan voltak testvérek. Életében mindenki okos emberként tartotta számon.

Édesanyámat meg olyannyira, hogy kriszt is vezetett. Oláh cigány-asszonyok esetében még nem hallottam, hogy erre volna példa. Unokatestvérem válópere kapcsán került erre sor. Arról szólt a történet, hogy elzavarta a férje ezt a cigányasszonyt, viszont elég szépen gyarapodtak ők anyagilag, és úgy érezte az asszony, hogy ki akarja semmizni őt a vagyonból a férje. Megverte, ő eljött hozzánk, és emiatt ült össze a krisz. Kibékítették őket, visszament az asszony, azóta is együtt élnek.

Legidősebb testvérem a kisegítő iskola ötödik osztályát végezte el, utána a zsákgyárba ment dolgozni. Másik két testvérem elvégezte a kisegítő iskolát, a nagyobbik aztán elvégzett egy szakiskolát, a kisebbik a Barneválban dolgozott Orosházán. Ő mindig beteges volt, epilepsziás, és tizenhat éves korában lenyugdíjazták.

Él az oláh cigányok között egy olyan álom, hogy az én gyerekem csak tisztességesen, lakodalommal menjen férjhez. A testvéreimet megkérték ugyan, de édesanyám nem akart ebbe beleszólni. Azt láttam ebben a kis faluban, hogy nagyon sok lány ment férjhez úgymond tisztességesen, és néhány hónap múlva tönkrement az életük. Volt például egy lány, akit Budapestről kértek meg. Találkoztak már néhányszor, megegyeztek a szülők, együtt éltek néhány hónapig és nem sikerült a házasság. Ennek a lánynak az értéke és önbecsülése már odaveszett. A közösség megbélyegzi ezeket a lányokat.

Az én nővéreim maguk választottak. A legidősebbnek négy csodálatos gyermeke van, a következőnek kettő – neki magyar a férje. Teljesen átvette a mentalitásunkat. Ennek belülről kell jönnie: hogyan adja meg az ember a

tiszteletet a másiktól. Nagyon szereti a gyerekeit, ez is hozzásegítette, hogy elfogadjuk őt.

Amikor még tanultam Békéscsabán, engem is meg akartak kéretni. Egy csorvási fiú akart megkéretni tizenhét éves koromban, mire anyukám azt mondta, nem szeretné, ha eljönne, mert én tanulok. A romák szemében az már eleve gyanús, ha egy lány elmegy tanulni, mert azt feltételezik, hogy nem marad tisztességes.

Édesapám kívánsága is volt, halálos ágyán is, hogy én tanuljak. Véletlenül tetszett meg nekem a békéscsabai Sebes György Közgazdasági és Kereskedelmi Szakközépiskola. Úgy döntöttem, hogy én oda jelentkezem. Sikeresen bejutnom, és nagyon jó közösségbe kerültem. Kollégiumban laktam; először fordult elő, hogy elszakadtam a családtól. Először voltam városban és féltem, hogy el fogok tévedni. Édesanyám felpakolt nagyon ennivalóval, és nem mertem megkínálni a szobatársaimat. Néhány hét alatt megbarátkoztunk. Nem akarták elhinni, hogy roma vagyok. Életem egyik legszebb szakasza lett az a négy év. A közösség megfogott és meg is formált. Viszont identitászarvas lettem. Sokat problémáztam: cigány vagyok-e vagy magyar, hova is tartozom. Erről is beszélgettem a szobatársaimmal, akik azt mondták, ha cigány is vagy, felejtse el, te inkább magyar vagy. Akkoriban úgy viszonyultam a cigányokhoz, hogy köszöntem nekik, de másnak éreztem magam. Nem többnek, csak másnak. Így telt el ez a négy év, de csodálatos volt, csak jót tudok mondani róla. Kiforratlan jellemként érkeztem ide, ha rossz társaságba kerülök, lehet, hogy nem itt vagyok ma már. Nyolcan voltunk a szobában, abból hatan mentek főiskolára. Szórakozni jártunk, diszkóba, már mindenkinek volt barátja, csak nekem nem. Kitaláltam mindenféle történeteket, amikor kérdezték, van-e barátom. Volt egy kellemetlen jelenetem a diszkóban, amikor roma fiúk úgy viselkedtek velem, mintha magyar lennék, és én nem éreztem, hogy velem ezt nem lehet, mert én is roma vagyok. Aztán egyszer lelepleződtem, és onnan kezdve megadták a tiszteletet.

Négyesre érettségiztem, szerettem volna továbbtanulni, de nem bíztam eléggé magamban. Végül Orosházára kerültem, képesítés nélküli óvónőnek. Biztos vagyok benne, tudták, hogy roma vagyok. Befogadtak az első perctől kezdve. Intelligent emberek közé kerültem, és a másik, ami megfogott, a munka. Tizenkilenc évesen léptem át először az óvoda küszöbét. Nem tudtam elképzelni, milyen lehet belülről egy óvoda. Azt is nehezen szoktam meg, hogy Elza nénihez szólnak. De ez is nagyon szép része volt az életemnek. Tíz hónapos szerződéssel vettem föl, mehettem volna óvónőképző főiskolára, de akkor megismerkedtem egy fiúval. Gádzsó fiú volt, de romák között nőtt fel, beszélt cigányul. Ő terelt a helyes útra identitás szempontjából, ugyanakkor konfliktusoktól sem volt mentes ez a kapcsolat. Neki nagyon megfelelt a roma nők alárendelt helyzete a férfiakkal szemben, nekem viszont feminista hajlamaim voltak, és ezt nem akartam elfogadni. Két évig éltünk együtt, nem volt jó. Éretlenek voltunk. Ő átvette a roma férfiak magatartásmintáját. Volt egy barátja, aki úgy alázta meg a barátnőjét társaságban, hogy cigarettacsikket nyomott el a testén. Ő is próbált megalázni mások előtt. Volt egy pillanat, amikor úgy éreztem, hogy vagy beleőrülök, vagy abbahagyom.

Az óvoda után a vasútállomás pénztárába mentem dolgozni. Ő is ott dol-

gozott kocsifelíróként. Elvégeztem egy tanfolyamot, a felvételnél feltétel volt az érettségi. Négyen jelentkeztünk. Egy munkatárs, akinek nem volt érettségje, megjegyezte: „ez cigány”. Itt azért éreztem előítéletet, de leráztam magamról. A másik, ami zavart, ahogyan az idősebbek bántak a fiatalokkal. Egyszerűen bántotta őket, hogy fiatal vagyok, a fiúk legyeskedtek körülöttem. Én meg provokáltam őket a viselkedésemmel, az öltözködésemmel. Akkoriban nagyon szerettem harsányan öltözni, festettem magam. Amikor szakítottam a fiúval, eljöttem a munkahelyemről.

Elkezdtem libát tömni. Életemben először kerültem kapcsolatba romungrókkal. A magyar cigányok és oláh cigányok külön sorban ültek. Viszont, ahogy telt az idő, nagyon megszerettem őket, jó barátaim lettek közöttük. Addig én mindig azt hallottam, hogy a romungrók aljasak, nem tudják a tiszteletet. Alaptétel, amivel az oláh cigányok szoktak érvelni, hogy aki nem beszél cigányul, az nem is cigány. Ez volt, amit otthonról hoztam, és itt láttam, hogy nem így van. Öt évig téptem a libát, ez is szép időszaka volt az életemnek. Fizikailag nagyon kemény munka, érzem is a hatásait, porckorongkopásom van, karom fáj, térdem fáj. Ahhoz, hogy meglegyen a pénzem, száz-százhusz libát kellett tépniem naponta. És piszkos, bűdös, az ember torkán, mellkasán lerakódik. A romák kilencven százaléka dolgozik itt. Éreztem a közösségi összetartást. Ha fáradtan mentünk haza és valakinek volt egy kiflije, odaadta a másiknak. Édesanyám nagyon ügyes asszony volt. Amikor meghalt édesapám, két házat hagyott ránk, sok jószágot, pénzt is örököltünk, így vettünk egy nagyobb lakást Orosházán. Amikor férjhezmentek a testvéreim, gyereket szültek, mindig édesanyám támogatta őket. Mind a kettő anyukám segítségével szerzett lakást. Az egyiknek OTP-s lakása van, a beugrót anyukám fizette. A másik szociálpolitikai kedvezménnyel jutott lakáshoz, a harmincöt százalékos kötelező önrészt anyukám fizette. Az első unoka megszületése csodálatos élmény volt, és cigány szokás szerint anyukám elvette az első gyereket és ő nevelte tizenkét éves koráig. Nagyon sok családban van így, hogy az öregek ne legyenek egyedül. Testvérem is ezért hagyta nála a kislányt. Most tizennégy éves, és kérdezem tőle: ha te szülsz, te is odaadod anyukádnak? Tudod, hogy nálunk ez a szokás. Nevet, és mondja, hogy igen, odaadom.

Aztán teljesen véletlenül, belecsöppentem ebbe a kisebbségi önkormányzatos dologba. 1991 nyarán megkeresett engem egy orosházi cigány ember, elmesélte, hogy egy civil szervezetet alapít Orosházán, legyek a tagja. Elvállaltam, csináltunk jó néhány rendezvényt, de igazából nem foglalkoztam ezzel a dologgal. Viszont ő már tudott a kisebbségi törvényről, és hogy képviselőként lehet csinálni egy kisebbségi érdekvédelmi szervezetet. Jó néhány hónap kellett, hogy megértsem, mi is az a kisebbségi törvény, megértsem, amit a jegyző mond, hogy szervezési és működési szabályzat, költségvetés, testületi ülés, nyilvános, zárt... Megint szerencsém volt, mert nagyon jó emberek közé, összetartó csapatba kerültem. Az 1994-es választások után néhány héttel volt egy rendezvényünk, amire meghívtuk Horváth Aladárt és Farkas Flóriánt. Farkas Flórián nem jött el, Aladár eljött. Ez volt az első nyilvános gyűlés, amit én vezettem le, az első szereplésem. Ez is olyan dolog, amit meg kell tanulni, nagyon készültem rá. Elég jól sikerült. Akkor már

éreztem, hogy lépnem kell valamit. Mondtam Aladárnak, hogy szeretnék tanulni, tudna-e ebben segíteni. Ajánlotta a zsámbéki tanítóképző főiskolát. Felvételt nyertem a főiskolára és néhány hónapig levelező tagozatra jártam Orosházáról Zsámbékra. Éreztem, hogy ez így nem fog menni, kérdeztem Aladárt, tudna-e nekem abban segíteni, hogy munkát találjak Pesten. Mondta, hogy most alakult a Roma Sajtóközpont, adjak be pályázatot, milyen kérdéseket tennék fel, ha interjút csinálnék vele. Felvettek, jöttem Budapestre dolgozni, tanulni. Aladáron kívül senkit sem ismertem, féltem, hogy el fogok tévedni, taxiba ültem, úgy mentem a Déri Miksa utcába. Nagyon nagy bátorság kellett hozzá. Ez az, amit az oláh cigánylányok, asszonyok többsége nem mer megtenni. Amióta Pesten élek, több oláh cigánylányt megkerestem, olyanokat, akikkel együtt tudnék lakni. Ha közösen fizetnének egy albérletet, jobban ki tudnánk jönni. Mondtam, segítek munkahelyet keresni, és egyik sem hajlandó. Nem.

Megint belecsöppentem valamibe, ami teljesen új volt. Nem értettem, miről van szó, miről beszélgetnek. Sokat segített Aladár, és mindenki. Folyamatosan dolgoztam itt, képviselő voltam Orosházán, közben jártam a Magyar Hírlap újságíróiskolájába. Naponta hajnali két óráig tanultam. Ketten voltunk románok, főiskolát végzett nagyon okos emberek között. Csak pozitív élményekre emlékszem. Jó előadásokat hallgattunk, mindenkől az alapokat tanultuk. Szép lassan belerázódtam. Az első hírnél Csalog Zsolt, Bernáth Gábor segítettek, mondatról mondatra mentünk, mindenki segített, biztatott. Akkor még nem tudtam, mi is az újságírás, és hogy fog-e menni nekem. Ma sem érzem magam tehetségesnek ebben. De egyre jobbak lettek az írásaim, és rájöttem itt a Sajtóközpontban, hogy egy csomó olyan dolgot tudok, amit a többiek nem. Beszélgettünk erről Gáborral, és ami nekem evidensnek tűnt, az neki teljesen új volt. Kérdezgetett: hogy is van azokkal a cigánylányokkal, akik már nem szüzek, miért érnek azok kevesebbet? Írtam egy nagyobb anyagot, és amikor a Tolerancia-díjat kaptuk, akkor ezt emelték ki. Arról szólt, hogy a roma hagyományok hogyan ütköznek a többségi törvényekkel. Volt bennem dilemma: hogy én most ezzel elárulom a románokat, vagy nem. Aztán a visszajelzésekből éreztem, hogy nem követtem el árulást, mert a románoktól is csak jót hallottam róla. A zsűri is úgy döntött, hosszas vita után, hogy szükség van ilyen írásokra.

Harmincegy évesen most már családot szeretnék alapítani. Nagyon örülök, hogy nem mentem férjhez tizenöt éves koromban „tisztességesen”. Én ma is az az egyszerű cigánylány vagyok, aki tíz évvel ezelőtt voltam. Nem festem a hajamat, az arcomat. De már nem tudnám a bőszenyűs cigány-asszonyok életét élni.

Nagy szerencsém, hogy csodálatos közösségbe kerültem. Sokat tudtam meg a többi csoport kultúrájáról, a beásokról, magyar cigányokról. Itt nincs előítélet a másik csoporttal szemben. Rájövünk, mennyire hasonlítunk egymásra.

Életem nagyon nehéz időszaka volt az elmúlt két év. Édesanyám meghalt, testvérem súlyos beteg. Én fogom ápolni, ha kiengedik a kórházból. Szerencse a szerencsétlenségben, hogy talákoztam egy fiúval, aki vállalja a helyzetemet. Babát nagyon szeretnék már, de esküvőt csak akkor, ha meggyógyul a testvérem.